

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«Особливості корекційної роботи над складовою структурою
слова у дітей дошкільного віку при моторній алалії»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи soL1-M23z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Наталія ПАВЛЮК

Керівник:
Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Олег ОПАЛЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Аналіз науково-теоретичної літератури з проблематики сутності, причин, розвитку і перебігу алалії у дітей	
1.1. Алалія. Сутність, причини виникнення, класифікація.....	7
1.2. Сутність та загальна характеристика моторної алалії.....	10
1.3. Мовленнєва та немовленнєва симптоматики моторної алалії.....	14
1.4. Сформованість складової структури слова у дітей із моторною алалією....	29
Висновки до розділу.....	37
Розділ II. Опис методики та результатів констатувальної та формувальної частини експериментального дослідження володіння складовою структурою слів дітьми з моторною алалією дошкільного віку	
2.1. Опис змісту, методики та результатів дослідження стану володіння складовою структурою слів дітьми з моторною алалією дошкільного віку.....	40
2.2. Корекційно-розвиткова робота з формування складової структури слова у дітей дошкільного віку з моторною алалією.....	57
Висновки до розділу.....	66
Висновки.....	70
Список використаних джерел.....	74

Вступ

Актуальність дослідження. Спеціальні дослідження демонструють різноманітність проявів порушень мовленнєвої сфери. В одних випадках відзначаються лише відхилення у розвитку звуковимови. В інших – у дітей порушується формування всіх компонентів системи мовлення.

Симптомокомплекс розладів мовлення призводить до вторинного недорозвитку інтелектуальної сфери, порушуються психічні процеси. У таких дітей фіксують недостатній розвиток уваги, сприймання, пам'яті, порушення емоційно-вольової сфери, поведінки.

Сучасний етап розвитку теорії та практики корекційної психопедагогіки та логопедії, характеризується підвищеною увагою до вивчення дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Аналіз складу групи дітей, які потребують логопедичної корекції, показує тенденцію до збільшення та зростання квоти системних порушень мовлення.

Про актуальність проблеми говорить той факт, що своєчасне оволодіння правильним мовленням має важливе значення для становлення повноцінної особистості дитини, а засвоєння складової структури слова є однією з передумов для оволодіння грамотою та подальшого успішного навчання дитини у школі.

Для дітей, що мають системне порушення мовлення, характерним є менший обсяг відомостей і уявлень про навколишній світ, недостатність сенсорних, часових та просторових уявлень, зниження здатності до запам'ятовування матеріалу, зниження рівня вміння будувати логічні висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Для досягнення позитивних результатів вчитель-логопед має чітко уявляти на якій основі виникає порушення мовленнєвого розвитку, який вплив на його темп здійснюють супутні неврологічні порушення, генетичні передумови, особливості психічної діяльності дитини, тобто знати структуру порушення, а також методи та прийоми корекційної роботи.

Одне з найскладніших системних порушень мовлення – алалія, на сьогоднішній день вивчене недостатньо. Найбільш дискусійними є питання про механізми виникнення алалії. Проблема несформованості складової структури слова, яка є характерною ознакою моторної алалії, недостатньо описана, а методичні рекомендації щодо корекції цього порушення є суперечливими та неповними.

Існує залежність у оволодінні складовою структурою слова від стану фонематичного сприймання, артикуляційних можливостей, семантичної недостатності, мотиваційної сфери дитини, а за даними останніх досліджень – від особливостей розвитку немовленнєвих процесів: оптико-просторової орієнтації, ритмічної та динамічної організації рухів, здатності до обробки інформації.

Наукова розробка проблематики алалії, як системного порушення мовленнєвого розвитку у логопедії пов'язана з іменами: С. Коноплястої, Л. Артемової, О. Березан, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Чередніченко, Ю. Пінчук, Н. Савінової, Т. Сак, Н. Пахомової, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет, Р. Левіної, Є. Соботович, та ін.

Питання формування складової структури слова відображені у роботах лінгвістів, психологів, педагогів, психолінгвістів: В. Виноградова, Г. Винокура, Є. Кубрякова, А. Шахнаровича, С. Пономаренко, А. Нелюби, В. Любчика, І. Орнага, Л. Омеляненко, І. Левчука, І. Ступак, Н. Юр'євої та ін.).

Аналіз загальної та спеціальної літератури з проблематики дослідження моторної алалії дозволив виявити протиріччя між:

- об'єктивною значимістю проблеми активізації мовлення у дітей з моторною алалією та недостатньою розробленістю практично-орієнтованих підходів, що дозволяють здійснювати корекційну логопедичну роботу з такими дітьми;
- нерівномірним характером сформованості мовленнєвих, інтелектуальних та сенсомоторних показників та необхідністю реалізації

диференційованого підходу у формуванні мовленнєвої діяльності на початкових етапах роботи з дітьми з моторною алалією.

Вищеназвані протиріччя дозволили визначити проблематику дослідження: особливості корекційної роботи над складовою структурою слова у дітей дошкільного віку при моторній алалії.

Мета дослідження – діагностувати, теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати напрямки та засоби корекції і розвитку складової структури слова у дітей дошкільного віку з моторною алалією.

Об'єкт дослідження – корекційно-розвивальна робота з дітьми з моторною алалією.

Предмет дослідження – корекційно-розвивальна робота над складовою структурою слова у дітей дошкільного віку при моторній алалії.

Гіпотеза дослідження: врахування у корекційно-розвивальній роботі специфіки процесу засвоєння складової структури слова у дітей дошкільного віку з моторною алалією дозволить забезпечити кращу готовність дитини до навчання у школі.

Завдання дослідження:

- ☐ вивчити спеціальну літературу з проблематики дослідження;
- ☐ проаналізувати різні погляди на причини і характеристики моторної алалії;
- ☐ розглянути симптоматику проявів моторної алалії (зокрема сформованість складової структури слова у дітей дошкільного віку);
- ☐ розробити та апробувати методiku корекційно-розвивальної роботи над складовою структурою слова у дітей дошкільного віку з моторною алалією;
- ☐ обґрунтувати і сформулювати висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження визначалися відповідно до мети, гіпотези та завдань дослідження: аналіз наукової літератури з проблематики дослідження; вивчення досвіду роботи логопедів різних установ з формування складової структури слова у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку; аналіз педагогічної та медичної документації (особові справи, протоколи ІКЦ, медичні

карти, дані функціонального обстеження, мовленнєві карти), бесіди з вихователями, констатувальний та формувальний експеримент, наукового узагальнення результатів дослідження.

Елементи наукової новизни полягають в уточненні важливості формування складової структури слова у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією у контексті підготовки до шкільного навчання.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблений методичний матеріал можуть використовувати логопеди, вихователі, батьки дітей з алалією для формування складової структури слова.

База дослідження: Коломийський заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №21 «Пролісок» Коломийської міської ради Івано-Франківської області.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається із вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел.

Висновки

При алалії недорозвиток мовлення має системний характер, тобто має місце порушення всіх компонентів: фонетико-фонематичного та лексико-граматичного. На відміну від афазії, при якій має місце втрата мовлення яке було сформоване раніше, алалія характеризується початковою відсутністю або різким обмеженням мовлення. Таким чином, про алалію говорять у тому випадку, якщо органічне ушкодження мовленнєвих центрів відбулося у внутрішньоутробному, натальному або ранньому (до 3-х років) періоді розвитку дитини.

Розвиток мовлення в дітей із моторною алалією йде різними шляхами, проте, постійним і загальним є те, що на перший план виступає бідність словникового запасу, аграматизми, спотворення слів, пізніше невміння оперувати словами, складнощі зв'язного мовлення. Ритм мовлення в дітей із алалією мінливий, наголоси у словах розставляються неправильно.

В основі виникнення моторної форми алалії лежить раннє органічне ураження кіркового відділу мовленнєворухового аналізатора. У цьому випадку у дитини не розвивається власне мовлення, проте розуміння чужого мовлення залишається збереженим. Залежно від пошкодженої зони розрізняють аферентну моторну та еферентну моторну алалію.

Не можна вважати алалію однорідним порушенням, вірніше, це збірний термін для ряду станів з різною картиною проявів (різною локалізацією ураження мозку), загальним для яких є патологічний розвиток моторної сторони мовлення. Мовлення при моторній алалії не є повноцінним засобом комунікації, організації поведінки та індивідуального розвитку. Недорозвиток мовлення в дітей із моторною алалією поєднується з відсутністю мотивації до спілкування. Відсутність прагнення спілкування пов'язані з труднощами його реалізації.

Затримуючий вплив складових викривлень на процес оволодіння мовленням посилюється ще й тим, що вони відрізняються значною стійкістю. Всі ці особливості формування складової структури слова заважають

нормальному розвитку мовлення (накопичення словника, засвоєнню понять) і ускладнюють спілкування дітей, а також, перешкоджають звуковому аналізу та синтезу, отже, заважають навчанню грамоти.

Метою констатувальної частини дослідження стало вивчення особливостей стану оволодіння складовою структурою слова дітьми з моторною алалією (та загальним недорозвитком мовлення третього рівня). В експерименті були задіяні 10 дітей із моторною алалією старшого дошкільного віку.

Нормотипова будова мовленнєвого апарату відзначена в усіх дітей. У чотирьох дітей спостерігалися порушення у послідовності та переключенні рухів, пошук артикуляцій, невміння виконати певний артикуляційний рух або дію. Виявлено загальну моторну незграбність, порушення координації рухів. Особливо це було видно при виконанні функціональних проб. Поряд з цим зафіксований знижений рівень уваги (її стійкості та перемикання), працездатності, спостережливості. Половина дітей (5) мали риси психічного гармонійного інфантилізму, виглядали молодшими за свій біологічний вік, у двох дітей була виражена рухова розгальмованість.

У всіх дітей з моторною алалією виявлено порушення сформованості структури слова. Найбільш частими (100%) були помилки спрощення складів, опускавання складів та звуків (80%), уподібнення складів та звуків (90%). З інших помилок перестановки складів та звуків склали 50%, спотворення складів та звуків 30%, заміни складів та звуків 60%, додавання складоутворюючого голосного 20%. Якісний аналіз помилок порушень структури слова також виявив їх кількісну неоднорідність. Діти дошкільного віку з моторною алалією часто деформують структуру слова за рахунок випадіння (спрощення) складів (90%), і таким чином скорочуючи слово. Структура слова може змінюватися і за рахунок збільшення складового складу (привнесень).

Недостатність фонематичних уявлень, слабка орієнтація у звуковому та складовому складі слова, структурна несформованість слів та фраз позначаються на граматичному оформленні та розумінні лексико-граматичних

відносин. Діти з моторною алалією через нечіткість звукового сприймання вловлюють лише окремі елементи фрази, які неспроможні зв'язати у єдину смислову структуру. У цієї групи дітей наявний недорозвиток зв'язного мовлення. Вони не можуть переказати казки, події тощо.

Виконання заданих ритміко-мелодійних малюнків носить скоріше хаотичний, ніж послідовний характер. Діти хибно відстукували удари, збивалися, втрачали ритм. Дослідження характеру відтворення ритміко-мелодійних малюнків слів у дітей із моторною алалією показало виражену несформованість цієї операції. Ритмічні малюнки слів різної складової структури не витримуються, деформовані, що, у свою чергу, викликає спотворення структури слова. Порушення структури слова спричинені помилками переважно складового рівня.

Результати експерименту показали, що з сторони рухової сфери у всіх дітей відзначалися: наявність рухів у повному обсязі, часткове збереження почуття ритму. При виконанні проб з вивчення стану довільної моторики пальців рук виявлені апраксії. Діти шукали задані пози пальців. Дослідження динамічної організації рухів апарату артикуляції показали труднощі у виконанні функціональних проб. Однак оральних синкінезій, гіперкінезів язика відмічено не було. У разі порушень відчуття рухів органів артикуляції, страждає динамічна організація рухів. Порушено механізм перемикання з одного артикуляційного руху на інший, що спричиняє перестановку звуків та складів і призводить до порушення складової структури слова.

Аналіз отриманих результатів дозволив спланувати підхід до змісту корекційно-розвивального навчання. У логопедичній роботі з дітьми, які страждають на моторну алалію доцільна робота з розвитку звукоскладового та звукобуквеного аналізу.

У корекційно-розвивальній роботі, у першу чергу, передбачено формування відчуття ритмічної структури слова, тому що дитина, починаючи говорити, засвоює ритмічну структуру слова вже розуміючи його сенс, але ще не спроможна його правильно вимовити. Цей факт визначає методику і зміст

корекційного навчання. Програма корекційно-розвивального етапу роботи включала наступні напрямки:

- ☐ формування відчуття ритму;
- ☐ формування наголошеного ритму;
- ☐ підготовча робота з поділу слів на склади;
- ☐ формування наголошеного складу;
- ☐ розвиток відчуття ритму з опорою на заданий склад;
- ☐ формування ритмічної структури слова з опорою на слух та зір;
- ☐ формування ритмічної структури з опорою лише на слух;
- ☐ формування ритмічної структури слова з опорою тільки на зорове сприймання;
- ☐ визначення кількості, послідовності та місця складу у слові;
- ☐ закріплювальні (тренувальні) вправи;
- ☐ відпрацювання слів з поетапним (поступовим) ускладненням складової структури.

На кожному етапі робота над звуковим та складовим складом слова планувалася з поступовим ускладненням мовленнєвого матеріалу, була тісно пов'язана з корекцією звуковимови та лексико-граматичної сторони мовлення.

В основу навчання дітей з моторною алалією покладено формування фонематичного та фонетичного сприймання. Метою корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які страждають на моторну алалію, було формування мовленнєвих механізмів, які б допомогли засвоїти основні закономірності складової структури слова, насамперед складоритмічної.

Список використаних джерел:

1. Березан О.І. Неврологічні основи логопедії: Навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010100 – «Корекційна освіта» / О.І. Березан. – Полтава: Друкарня ПП Ткалич А.М. – 2008. – 92 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН – 1998. – 204 с.
3. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.
4. Довідник вчителя-логопеда / [авт.-упор. С.М. Лупінович] – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 112 с.
5. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Просвещение, 1986. – Т. 1. – 427 с.
6. Івахненко В. М. Корекція вад мовлення засобами театральної педагогіки / В.М. Івахненко // Логопед. – 2012. – № 7. – С. 2-5.
7. Игры в логопедической работе с детьми: Пособие для логопедов и воспитателей детских садов: / Под ред. В.И. Селиверстова. – К.: Радянська школа, 1985. – 185 с.
8. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 120 с.
9. Казачанська І. М. Подорож до лісової школи: корекційно-розвивальні арттерапевтичні заняття / І. М. Казачанська // Логопед – 2012. – № 7. – С. 23-27.
10. Каменєва-Замараєва Т.В., Рудяк Л.В., Тимошенко Л.М. Розмовник. Логопедичні завдання для роботи вихователя. – Х.: Вид.група «Основа», 2013. – 256 с.
11. Канарська М. В. Психотерапія у логопедичній практиці / М.В. Канарська // Логопед. – 2013. – № 5. – С. 19-21.
12. Конопляста С.Ю., Риолалія від А до Я: Монографія. – К.: Книга-плюс. – 2016. – 312 с.
13. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.
14. Киричук О.В. Проблема спілкування як об'єкт педагогічних

досліджень // Радянська школа. – 1973. – № 6. – С. 5-14.

15. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. – Київ: Київська книжкова фабрика, 1995. – 304 с.

16. Кудярьська Т.Р. Виховання та навчання дітей з мовними порушеннями в умовах модернізації освіти / Т.Р. Кудярьська // Логопед. – 2011. – № 8. – С. 17-18.

17. Кудярьська Т.Р. Врахування структури порушення під час організації корекційної роботи / Т.Р. Кудярьська // Логопед. – 2012. – № 2. – С. 2-4.

18. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1984. – 289 с.

19. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.

20. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2001. – 269 с.

21. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики. – Донецк: Лебідь, 2002. – 327 с.

22. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.

23. Логопедия: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / Под редакцией Л.С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.

24. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.

25. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К.: НДІ педагогіки України, 1991. – 198 с.

26. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: [Науково-методичний посібник] / Н.В. Манько. – К.: КНТ, 2008 – 256 с.

27. Марченко. І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників).

[Навч. посібн. для студентів вищих навч. закладів.]. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.

28. Методика викладання української мови: Навчальний посібник / С.І. Дорошенко, М.С. Вакуленко, О.І. Мельничайко та ін. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.

29. Овчиннікова Т.С. Музика, ритм і співи в логопедичній роботі. Методичний посібник для логопедів, учителів, вихователів і музикальних керівників загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів / Т.С. Овчиннікова, Л.О. Федорович / За наук. ред. Л.О. Федорович. – Кременчук: Християнська Зоря, 2009. – 88 с.

30. Олійник Г.А. Виправлення недоліків звуковимови й мовлення в учнів: [Метод. Посібник] / Г.А. Олійник, за ред. О. Давидова. – К.: Основа. –1997. – 306 с.

31. Пінчук Ю.В. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків Р, Р', Л, Л' / Ю.В. Пінчук, Л.Л. Циба. – К.: КНТ, 2007. – 215 с.

32. Плиска О. І. Фізіологія вищої нервової діяльності та сенсорних систем: Посібник. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 285 с.

33. Психотерапія в логопедичній практиці: Методичні рекомендації / Укладач Н.М. Ушанська. – К.: РУМК, 1992. – 24 с.

34. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта. 1992. – 176 с.

35. Савченко М.А., Методика виправлення вад вимови фонем у дітей: Навчальний посібник. – Тернопіль: Мандрівець. – 2011. – 160 с.

36. Савчин М. Педагогічна психологія. – Дрогобич: Відродження, 1998. – 142 с.

37. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 144 с.

38. Словарь практического психолога / Составитель С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.

39. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме

умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. – 405 с.

40. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. – К.: ПП «Компанія «Актуальна освіта», 1998. – 127 с.

41. Соботович Е.Ф. Нарушения речевого развития у детей и пути их коррекции. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.

42. Социальная психология личности в вопросах и ответах / Под редакцией В.А. Лабунской. – Кишинев: Гардарика, 1999. – 397 с.

43. Спеціальна педагогіка: [понятійно-термінологічний словник] / За ред. акад. В.І. Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

44. Таранов П.С. Приемы влияния на людей. – Симферополь: Таврия, 1995. – 496 с.

45. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. – 348 с.

46. Тарасюк А.І. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із сенсорною алалією Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. – Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2020. – С.234-329.

47. Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – 148 с.

48. Тишина Л.А. Влияние словарной работы на развитие связной речи дошкольников с общим недоразвитием речи / Л.А. Тишина, Г.Р. Кузахметова // Логопедия. – 2007. – №2. – С.59-63.

49. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.

50. Ручко С.М. Организация взаимодействия учителя-логопеда и воспитателей в коррекционной работе : на материале лекс. темы "Домашние животные" / С.М. Ручко // Логопед. – 2011. – № 5. – С. 10-16.

51. Федорович Л.О. Конспекти логоритмічних занять із дітьми дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення / ЛО. Федорович, Я.О. Пищалка. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС»ЛТД. – 2009. – 288 с.
52. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопеди. – М.: Просвещение, 1989. – 317 с.
53. Хілько Г. О. Логоритміка для дітей-логопатів дошкільного віку / Г.О. Хілько, І.М. Зятіна // Логопед. – 2013. – N 8. – С. 40-45.
54. Хрестоматія з логопедії / За ред. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. – К.: КНТ, 2006. – 361 с.
55. Шеремет М.К. Корекція просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією: навч.-метод. посіб. / М.К. Шеремет, О.В. Боряк. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2013. – 192 с.
56. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. – К.: Голос. – 2009. – 244 с.
57. Школьник С.Я. Мовні віршовані ігри та вправи з музичним супроводом для дітей-дошкільників, що мають вади мовлення. – Харків: Торнадо. – 1999. – 80 с.